

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
Pinksteren 2007

Verwandeling



In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
11e jaargang nr. 3, Pinksteren 2007

Inhoud van dit nummer

Van de redactie 1
Pinksterboeket 1
Thema: Verwandering 2
De twaalf apostelen VII 14
Johannestijd 17
Bestuur en instellingen 23
Berichten uit de gemeenten 24
Allerlei 28
Boeken 29
Internationaal 32
Aankondigingen 36
Gestorvenen 36

Redactie

Nelle Amons, Bastiaan Baan, Jolanda van Dam,
Marianne de Nooij

Redactie-adres

In beweging, p/a mw. J. van Dam,
Putterweg 64, 3851 GE Ermelo
tel. 0341-550606
e-mail: inbeweging@unica4.nl
Ook voor inlichtingen over abonnementen

Financiën en advertenties

Jos van Damme, tel. 0318-416079
e-mail: josvandamme@chello.nl

Druk

Drukkerij De Appelbloesem Pers, Amsterdam

Kopijdata:

Michaëlnummer: 10 juni 2007

Adventnummer: 10 oktober 2007

Kopij graag aanleveren per e-mail
(inbeweging@unica4.nl).

De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden kopij in te korten of niet te
plaatsen.

Illustratie omslag: 'Avondmaal'
Emil Nolde (1909), Kopenhagen

De Christengemeenschap
in Nederland en België
Adressen (geen postadres)
en tijden van diensten

M=mensenwijdingsdienst, K=Zondagsdienst voor de
kinderen, Info: gezien onregelmatigheid navraag nodig.

Alkmaar, Oude Kanaaldijk 9, 072-5613144, bgg 0229-
242121, M zo 10, di 9, do 10 (info), za 8 (info), K zo 9

Amsterdam, A.J. Ernststraat 869, 020-6420769

M zo 10, di 7, wo 8, do 9, za 9, K zo 9.30

Antwerpen, H. Consciencelaan 107, Morsel, 03-8305860

M zo 10, wo 7, do 10 (info), vr 9.30, K zo 9.15 (info)

Arnhem, Brugstraat 5, 026-4433953, bgg 026-3708049

M zo 10 (info), do 9.30 (info), K zo 9.30 (info)

Den Haag, Groot Hertoginnelaan 2, 070-3634898

M zo 10.15, wo 10, do 8, vr 10.30 (info),

K zo 9.30

Driebergen, Rijsenburgselaan 2a, 0343-531685

M zo 10.30, do 9.30, K zo 10

Eindhoven, Dorpsstraat 122, Veldhoven, 040-2451134

M zo 10.45 (info), wo 9.30, vr 9.30 (info), K zo 10 (info)

Het Gooi, Leeuwenlaan 40, 's-Graveland 035-6935774

M zo 10, K zo 9.30 (info)

Groningen, Lauwersstraat 3, 0592-347059

M zo 10.30 (info), do 10 (info), K zo 10 (info)

Leeuwarden, Droevendal 9, 058-2151708

M zo 10.15 (info), do 9.15 (info), K zo 9.45 (info)

Leiden, Vestestraat 39-49, 071-5121459

M zo 10.30 (info), za 10.30 (info), K zo 10 (info)

Meppel, Catharinastraat 44, 0522-259020

M zo 10.15 (info), K zo 9.45 (info)

Middelburg, Lange Noordstraat 62, 0118-591628

M zo 10 (info), K zo 9.15 (info)

Rotterdam, Lumeysstraat 33, 010-4662586

M zo 10.30, di 9.30, wo 9.30, vr 7.30, K zo 10

West-Brabant, Minckelersstraat 27, Breda, 076-5656025

M za 9.30 (info)

Zeist, van Tetslaan 4, 030-6913868, bgg 6921173

M zo 10.30, wo 9, vr 10 (info), za 9, K zo 9.45

Zutphen, Badhuisweg 27, 0575-541288, bgg 0575-
528875 M zo 10.30 (info), do 9.15 (info), za 9 (info)

K zo 10 (info)

Landelijk secretariaat: 070-3451506

Groot Hertoginnelaan 4, 2517 EG Den Haag

E-mail: secretariaat@christengemeenschap.nl

Website: www.christengemeenschap.nl

Van de redactie

Niets in de altaardienst is zo 'ongrijpbaar' en onbeschrijfelijk als de omvorming van de cultus-substanties. Alleen al het woord 'transsubstantiatie' of 'verwandeling' verhuult meer dan het op het eerste gezicht verklaart. Ondanks deze hindernissen (of juist vanwege de hindernissen!) wagen we ons in dit nummer van In beweging aan het moeilijke thema, in de hoop iets van dit raadsel aan het licht te brengen.

In het laatste van de zeven artikelen over de twaalf apostelen schrijft Marieke Anschütz over de twee minst bekenden van de kring, Simon de Zeloot en Matthias. Geheel in overeenstemming met deze tijd van het jaar eindigt het laatste artikel met Pinkstermotieven – en met het nu. We zijn Marieke Anschütz zeer erkentelijk, dat zij met een lange adem, grondig bronnenonderzoek en een stijlvol taalgebruik deze reeks artikelen tot stand heeft gebracht!

Voor de komende Johannestijd treft u twee artikelen aan over relatief onbekende motieven in kunstafbeeldingen van Jezus' doop door Johannes: het waterwezen Oannes en de 'slangensteen' in de Jordaan.

Bastiaan Baan

Pinksterboeket

In de cultusruimte van de Pauluskerk in Driebergen staat iedere zondag naast het altaar een zorgvuldig samengesteld boeket. Iedere bloem heeft een eigen plek gekregen in het geheel en verschilt van de andere qua soort, vorm, geur, grootte en/of kleur. Het bijzondere boeket zou een beeld kunnen zijn voor de Christengemeenschap wereldwijd. We spreken misschien niet dezelfde taal, zijn afkomstig uit verschillende culturen, hebben andere gewoonten en eigenheden en toch zijn wij intens verbonden met elkaar door de sacramenten.

Het boeket zou kunnen lijken op de verschillende gemeenten in Nederland en Vlaanderen. Iedere gemeente in onze regio is zo zichzelf, dat merken we tijdens een bezoek. En toch horen wij onmiskenbaar bij elkaar door onder andere de Nederlandse taal waarin de mensenwijdingsdienst gecelebreerd wordt.

Eigenlijk is iedere gemeente als een boeket bloemen. Voor de dienst komen we één voor één de cultusruimte binnen en kiezen wij onze plek. We zijn heel verschillend qua leeftijd, aard, geslacht, achtergrond, talent, wensen, meningen en mogelijkheden. Maar dan worden de kaarsen aangestoken, de mensenwijdingsdienst begint. We concentreren ons, richten ons innerlijk en uiterlijk naar het altaar. Ieder van ons verheft zich in de geest op eigen wijze.

De verschillen tussen ons blijven bestaan, maar door Zijn woord worden wij verbonden met elkaar. We beginnen een gemeenschap te vormen en zijn als een veelkleurig boeket met een veelheid aan kelkjes. Wij eenlingen worden één met elkaar door Hem, die onze harten vredig maakt en ons vereent.

Marjolein te Pas

Thema: Verwandeling

In het derde thema van het vierluik over de vier delen van de mensenwijdingsdienst komt in dit Pinksternummer de verwandeling aan de orde. Lidwien van Geffen beschrijft hoe zij in de ontmoeting van mens tot mens verwandeling kan beleven. In de bijdragen van Emil Bock en Michael Debus komt het aan op het begrijpen van wat zich tijdens het verwandingsproces in de dienst voltrekt. Frank Storm belicht het proces van verwandeling zoals dat kan worden beleefd in de Apokalypse van Johannes en Bastiaan Baan beschrijft, uitgaande van een tekst van Paulus, ervaringen in de verwandeling tijdens de mensenwijdingsdienst.

Verwandeling in het dagelijks leven

door Lidwien van Geffen (kunstzinnig therapeute, gemeente Eindhoven)

Laatst hoorde ik iemand zeggen dat hij 'verwandelen' zo'n ouderwets woord vond, zo helemaal niet van deze tijd. Zelf heb ik het altijd een heel mooi woord gevonden. Door deze opmerking ging ik het woord nog weer eens verkennen. Je kunt zo'n woord een beetje proeven, voorzichtig benaderen. Wat is 'verwandelen'? Het etymologisch woordenboek vertelt er niets over. Wel over 'wandelen', wat onder andere ook 'wenden tot' betekent.

Wanneer ik het woord vanuit mijn gevoel benader, gaat het om iets wat in alle rust gebeurt. Het is een onderweg zijn, zonder vooropgestelde eisen of verwachtingen. Het heeft geen vastomlijnd doel, maar toch is het ook geen dolen of dwalen. Verwandelen roept bij mij op, dat er tijdens het gaan iets gebeurt waardoor er een verandering optreedt, zodat het niet meer hetzelfde is als daarvoor. Er wordt iets omgevormd. Maar 'omvormen' roept een veel actievere handeling op. Het verwandelen voltrekt zich in het proces van het gaan, in het 'zich wenden tot'.

Brood en wijn zijn geworden door een natuurlijk en een 'cultureel' proces. Ze zijn tot een voltooiing gekomen. Bij deze aardse processen van natuur en cultuur voegt zich een activiteit vanuit een andere realiteit. Misschien kun je zeggen dat de aardse substanties bezielde, begeesterd worden, ofwel héél of heilig.

Rechttop

Ik werk in een regulier verpleeghuis. Vanuit de ervaringen die ik in mijn werk opdoe, wil ik iets vertellen over verwandeling in het dagelijks leven. Aan het einde van de mensenwijdingsdienst klinken de woorden 'dit was hij'. Dan neem ik de ervaring van de dienst mee in het leven van alledag: in de ontmoetingen met andere mensen, maar ook in het omgaan met de dingen die gedaan moeten worden op aarde. In wezen zijn dat ook ontmoetingen; je kunt een kleur ontmoeten of een klank, een vorm, enz., ook tijdens het koken of de was doen. Ontmoeten is een thema in ieder mensenleven. In de ontmoeting meen ik de vier stappen van de mensenwijdingsdienst te herkennen: een voorbereiding, een offer, een verwandeling en een communie. Steeds weer is het een vreugde om de ontmoeting in dit licht te ervaren.

Ik wil twee ontmoetingen beschrijven, waarin ik verwandeling beleefde. Evenals in de mensenwijdingsdienst vindt de verwandeling plaats zonder dat deze echt aan te wijzen is, zonder deze te kunnen duiden in de ontmoeting. Tussen de woorden, ergens in een ongreepbaar midden is 'verwandeling' te vinden. Verwandeling in de ontmoeting zou je ook kunnen omschrijven met 'waar twee in mijn naam aanwezig zijn, ben Ik in hun midden'. Het is Christus zelf door wie de verwandeling

zich voltrekt. Toch kun je nimmer bewijzen 'zie, dit was Hij'; wel kunnen we Hem beleven in een echte ontmoeting. Je zou kunnen zeggen: door de verwandeling krijgt de ontmoeting een ziel en een geest en wordt daardoor tot een echte, ware, zinvolle aangelegenheid. Dagelijks loop ik over een gang, waar ik een uiterst magere en lange man zie zitten. De rolstoel lijkt te klein voor zijn ledematen. Hij zit helemaal gebogen en ziet niet wat er om hem heen gebeurt. Zijn knokige botten zijn zichtbaar door de dikke trui heen. Hij lijkt het koud te hebben. Ik heb zijn ogen nog nooit gezien. Ik weet hoe hij heet en ik weet ook dat hij zich niet zo thuis voelt op de afdeling. Hij zit meestal apart van de anderen aan een tafeltje te eten of alleen in de gang. Ik neem hem op in mijn denken, maar ik heb niet direct de gelegenheid om met hem kennis te maken om te zien of hij een ontmoeting op prijs zou stellen.

Dan komt er na enkele weken een moment dat ik wel tijd heb. Terwijl ik naar hem toe loop, ben ik me bewust van mijn innerlijke houding. Ik wil hem de ruimte geven, ik wil hem liefdevol benaderen, niets hoeft. Als hij in zijn eigen kleine wereld wil blijven, mag dat. Wat heeft hij meegemaakt? Waar lijdt hij onder? Waarom zo eenzaam? Het is een voorbereiding in mijn ziel. Het offer bestaat uit het opzij zetten van de eigen belangen en van kennis en ervaring, hoewel die ook een rol meespelen, maar ieder mens is anders.

Ik maak me klein, zit op m'n hurken vlak bij zijn stoel en spreek zacht zijn naam uit. De man tilt zijn hoofd op en twee donkerblauwe ogen kijken me verdrietig en wat wantrouwend aan. Gesloten en vol afweer zijn de trekken van zijn gelaat. Ik zeg hem wie ik ben en dat ik hem al vaak in de gang zag zitten. Op mijn zachte, kalme praten verandert de uitdruk-

king van zijn ogen. Iets in zijn houding geeft me het gevoel dat ik een rechtstreekse vraag kan stellen. 'Ik vraag me af of ik u blij zou kunnen maken met een mooi verhaal.' Zijn ogen lichten vragend op. Even moet ik denken aan een vrouw met wie ik lang geleden werkte. Ze kon op dezelfde wijze haar ogen laten oplichten. Er komt een zachte rimpel op zijn gezicht. Zijn lichaam beeft een beetje en wil meteen in beweging komen door met de voet te gaan stappen.

Ik vraag hem of ik hem mag helpen bij het rijden en zo komen we in mijn werkkamer. Er is even een kort gesprekje. Ik vraag naar zijn beroep. Hij was instrumentmaker en al vrij snel vertelt hij dat hij uit een katholiek gezin komt, maar nu atheïst is. Ik zeg dat ik het fijn vind dat hij me dat vertelt, omdat ik weet dat ik



*'Tobias en de engel'
Andrea del Verrocchio (1470), Londen*

dan een verhaal uit de natuur kan voorlezen. Hij knikt me bemoedigend toe. Terwijl ik het boek pak ziet hij een kaartje met een afbeelding van Tobias en de engel. Wijzend op de kaart vraagt hij: 'Is dat uw zoon-tje?' De kamer vult zich met warme belangstelling. Ik pak het kaartje en geef het in zijn hand. Hij kijkt aandachtig en zegt dan: 'Zouden de engelen werkelijk zo mooi zijn?' Er klinkt zoveel verlangen in zijn stem, dat ik ontroerd ben. Tijdens het korte verhaal houdt hij de kaart vast en zijn ogen blijven mij aankijken (ik ken het verhaal voor een groot deel uit mijn hoofd). Ik zie zijn gelaat, de harde afweer is helemaal verdwenen. Hij lacht een stille, blijde lach.

Als ik hem terug breng zijn we allebei blij. Ik zeg hem dat ik graag nog eens terug wil komen en geef hem een hand. Aan het einde van de gang draai ik nog eens om, om te zwaaien. Ik zie dat hij rechtop zit, mij nakijkt en terug zwaait.

Tijd

Een andere ervaring had ik met een jonge man, die lang aan de zelfkant van het leven geleefd had, veel drugs en alcohol had gebruikt. Hij was ongeneeslijk ziek. Operatief kon niets meer voor hem gedaan worden. Hij had veel pijn. In de verwachting dat hij spoedig zou sterven was hij opgenomen in een hospice. Maar hij overleed niet. Omdat de maximale opnameduur in een hospice drie maanden is, werd hij overgeplaatst naar het verpleeghuis.

Ik hoorde over hem in een patiëntenoverleg en besloot om naar hem toe te gaan om te kijken of ik iets voor hem zou kunnen doen. Bij de kennismaking ontmoette ik een vriendelijke man met een zachte uitstraling, maar ook met een grote innerlijke onrust. In zijn grijsblauwe ogen las ik een verborgen vraag. Hij lag op bed maar kwam meteen overeind, waarbij hij mij om hulp vroeg. Zijn stem was omfloerst en nauwelijks hoorbaar, warm en sympathiek.

Alsof hij begreep waarvoor ik kwam, schet-

ste hij in enkele zinnen de gebeurtenissen in zijn leven, zonder oordeel, zonder beschuldigingen, zonder verontschuldiging ook. Hij had het leven aanvaard zoals het was, ook het lijden. Zijn onrust leek voort te komen uit zijn behoefte aan sigaretten. Ik luisterde en vertelde wat over mijn functie en dat ik even na wilde denken over wat ik voor hem zou kunnen doen, maar dat ik het fijn vond om hem te ontmoeten.

Ik ging opnieuw naar hem toe en nam het boek 'Siddhartha' van Hermann Hesse mee, omdat ik bij zijn belevingswereld wilde aansluiten. Opnieuw nam hij het initiatief en zei: 'Ik wil graag weten hoe het is om voorgelezen te worden'. Hij lag in bed en sloot zijn ogen. Na twee zinnen onderbrak hij mij en vroeg: 'Wat is tijd?' En hij vervolgde met een uitleg over de tijd, waar hij niet helemaal uit kwam. Ik vroeg hem of ik een poging mocht wagen om iets over de tijd te vertellen. Het woord overnemend (hij werd moe van het spreken) vertelde ik over de drie vormen van tijd: hora – het uur; chronos – de opeenvolging van de tijd; kairos – de persoonlijke tijd, om iets te begrijpen moet je er ook aan toe zijn, 'wie oren heeft om te horen, die hore'. Hij luisterde met open ogen en ik zag hem rustiger worden. Daarom vroeg ik: 'Is er nog iets in jouw persoonlijke leven waar je nog tijd voor nodig hebt? Heb je van iedereen afscheid genomen? Is er nog iets wat je hier houdt?' Hij dacht na in stilte, ging toen rechtop zitten, waarbij hij mijn hand nodig had om zich op te richten. Hij bleef mijn hand vasthouden en zei: 'Nee, ik ben hier klaar'. Toen zijn we even heel stil geweest. Er voltrok zich iets waar ik geen woorden voor heb, omdat er ogenschijnlijk niets gebeurde. Het was te groot voor woorden.

Later op de dag werd ik door een zuster geroepen, omdat hij naar mij gevraagd had. Hij wilde afscheid nemen, want hij wist dat hij zou gaan sterven. Het was een afscheid zonder woorden, alleen een zacht 'goede reis' en een stille knik. De volgende dag, vroeg in de avond is hij gestorven. Ik heb

met hem in deze drie korte momenten een verwandeling beleefd, die ik nooit meer zal vergeten.

Wat kunnen we doen om de verwandeling in de ontmoeting mogelijk te maken? Ik weet geen methode. Er is een voorbereiding nodig in de vorm van een innerlijke scholing en een offer van de ziel. De voorbereiding

Het verwandingsproces

door Emil Bock

(overgenomen uit C. Rau e.a. 'Vom Kultus-Erleben', vertaling: redactie)

Aan het einde van de Middeleeuwen, toen de mensheid voorgoed vanuit een droomachtig voorvoelend weven van de ziel overging naar het wakkere, scherp omlijnde begrijpen van de zintuigwereld, ging de oude, vrome beeldvoorstelling verloren die men zich tot dan toe had gevormd van het proces van de transsubstantiatie, de verwandeling van brood en wijn in het altaarsacrament. Daarvoor in de plaats kwam een grof-materialistische voorstelling, ten gevolge waarvan men meende dat voor het misoffer een uitgesproken geloof in wonderen nodig was. Zonder dat als een voor het verstand ontoegankelijk mirakel te ervaren, kon men de verwandeling der elementen in het lichaam en bloed van Christus niet meer aanvaarden. Hier scheidden zich de wegen van hen die nog tot een dergelijk robuust wondergeloof waren geneigd en degenen die als dragers van het nieuwe intellectuele rationalisme twijfelden en ontkenden. Voor het voortschrijdende deel van de christenheid vervluchtigde het sacrament in louter symbolisme. Aan het mysterie van de verwandeling brak de eenheid van de kerk, eerst door de afsplitsing van het protestantisme, later ook in zichzelf.

Vanaf hetzelfde punt waar destijds de eerste barsten ontstonden, moet nu de tot heling leidende stap worden gevonden. Een nieuwe beschouwingswijze, die helder in het denken

bestaat misschien ook uit een verlangen naar het leren kennen van het wonder van de andere mens, zoals je ook kunt verlangen naar het leren kennen van het wonder van een kleur, een klank, een vorm. Het offer is de bereidheid om je wil van je eigenbelang te zuiveren. Dan ontstaat er een ziele-geestruimte waarin Christus kan binnenkomen.

en voelen ontkiemt, kan worden gevonden wanneer daarbinnen het begrip van een bovenzintuiglijk proces verbonden wordt met een organische, natuurlijk te voltrekken voorstelling. De transsubstantiatie is zo te zeggen het oerfenomeen van een bovenzinnelijk proces. Brood en wijn blijven met betrekking tot hun fysisch-chemische samenstelling onveranderd. Maar in het doormaken van het wijdingsproces verbindt zich daarmee een spirituele werkelijkheid, die er daarvoor niet mee verbonden was. Bovenzintuiglijk doet zich er een lichtglans in voor. Brood en wijn worden inderdaad lichaam en bloed, dat wil zeggen: drager van een goddelijke werkelijkheid.

In de toekomst zal men, wat bovenzinnelijk aan het altaar gebeurt, meer gaan verbinden met de ervaringen van de leerlingen in de veertig dagen van hun omgang met de Herrezene, dan met het avondmaal op Witte Donderdag. Deze gebeurtenis aan de vooravond van Goede Vrijdag gaat van de menselijke Jezusgestalte uit. De transsubstantiatie kan echter alleen vanuit het goddelijke Christuswezen worden begrepen. Hoe onbegrepen de huidige opvattingen over het in het evangelie vermelde 'eten door de Herrezene' ook mogen zijn: als eenmaal het inzicht in een bovenzinnelijk proces als grondelement van een spirituele wereldbeschouwing is gevonden, dan is de reële geestelijke te-

genwoordigheid in de vandaag de dag voltrokken altaarhandeling vanuit de verschijningen na Pasen rechtstreeks te begrijpen. In het altaarsacrament zet zich, wanneer de voorwaarden daartoe zijn vervuld, in onze tijd voort, wat in de veertig dagen na Pasen is begonnen. In de transsubstantiatie 'eet en drinkt' de Herrezeene temidden van ons, wanneer Hij de aardse elementen van brood en wijn in zijn lichtwezen opneemt. Heeft men zo de transsubstantiatie als Paasmysterie begrepen, dan kan men van daar uit een duidelijker toegang tot de eigenlijk veel moeilijker te begrijpen gebeurtenis op Witte Donderdag vinden: men doorziet dat destijds de Christusziel, hoewel deze nog gebonden was aan de Jezusgestalte, zich reeds in een stromende zelfovergave heeft kunnen verenigen met brood en wijn.



'Emmaüs', Rembrandt van Rijn (1645), Londen

Het wezen van de verwandeling

door Michael Debus (seminarieleider priesteropleiding Stuttgart)

In het nieuwste boek van Michael Debus (2006) 'Auferstehungskräfte im Schicksal' wordt een theologische onderbouwing gegeven van de sacramenten in de Christengemeenschap. Hieronder volgt een gedeelte uit het hoofdstuk over de mensenwijdingsdienst (vertaling: redactie).

Het woord dat voor 'verwandeling' altijd weer – ook door Rudolf Steiner – wordt gebruikt is transsubstantiatie. (-). De uitgangsvraag voor de transsubstantiatie is voor Rudolf Steiner een zeer fundamentele, die hij reeds vele jaren voor de stichting van de Christengemeenschap steeds weer behandelt en uiteindelijk 'de kardinale vraag' heeft genoemd. Wanneer de wetenschap er van uitgaat dat alle processen volgens strenge causale wetmatigheden (de wetten van oorzaak en gevolg) verlopen, waar is dan nog ruimte voor moraliteit? 'Hoe kan men dan in een wereld, die aan het soort wetten voldoet die de natuurwetenschapper vandaag de dag moet

aannemen, hoe kan men dan in zo'n wereld zeggen dat zich ergens ethische impulsen realiseren? Wanneer wij een universele natuurcausaliteit hebben, waar zouden dergelijke impulsen dan kunnen aangrijpen?' (Rudolf Steiner, GA 342). Het antwoord kan dan slechts zijn: verantwoordelijkheid, vrijheid en moraliteit zijn illusies. Deze conclusie werd binnen de wetenschap al lang geleden getrokken. Daarmee kan een mens die zijn geestelijke dimensie niet is vergeten zich echter niet tevreden stellen. Het zal duidelijk zijn: wanneer je de consequente geldigheid van de natuurwetten ter discussie wilt stellen, dan zul je aan wonderen moeten geloven.

Als de aarde eenmaal zal sterven

Er is echter nog een andere weg om de macht van de natuurwetten te doorbreken. 'Wie oprecht aan de natuurcausaliteit denkt, die vindt binnen haar eigen bereik geen situatie in de wereld waar zij niet geldt. Terwijl zij geldt, moet er een macht zijn die haar geldigheid nietig verklaart: dat is de macht van de morele wereld. De morele wereld, die erkend wordt vanuit de gemeenschappelijke natuur van de mens, heeft de kracht in zich om de natuurcausaliteit te doorbreken, overigens niet door wonderen, maar door een ontwikkelingsprincipe' (R. Steiner, GA 78). Deze ontwikkeling ziet Steiner in het aan zijn einde komen van de uiterlijke zintuigwereld, die in de consequente toepassing van het zogenaamde entropiemodel bestaat uit een 'warmtedood': alle energie zal zich ooit onomkeerbaar omgezet hebben in warmte, wat tegelijk het einde van alle uiterlijke processen zal zijn. Tegenover deze volgens de natuurlijke orde verlopende ondergang van de uiterlijke wereld, staat echter een opgaande innerlijke wereld, de wereld van de morele orde. Ook wanneer de morele impulsen de natuurwetten niet uiterlijk doorbreken, ontwikkelt zich binnen die uiterlijke natuur in zekere zin embryonaal de morele wereld. Die zal volledig in verschijning treden wanneer de uiterlijke wereld aan zijn einde is gekomen. Zo wordt de natuurcausaliteit doorbroken door een ontwikkelingsprincipe.

Deze grote kosmische toekomst, als de aarde eenmaal zal sterven, vindt reeds in het klein plaats wanneer de mens sterft. Tussen dood en nieuwe geboorte leeft hij in een wereld waar geen natuurcausaliteit geldt. Hij leeft in een zuiver morele wereld, waarin de gevolgen van zijn ethische impulsen – die hij binnen de natuurcausaliteit heeft geleefd – volledig in verschijning treden. Die zijn nu een volledige werkelijkheid, waaruit hij zich impulsen vormt voor een volgend aardeleven. Zij vormen zijn karma, waarmee hij opnieuw in de wereld van de natuurwetten binnengaat. Morele impulsen die binnen de natuurcausale wereld ontstonden zouden werkelijk een illusie zijn, ware het niet

dat zij hun oorsprong buiten de zintuigwereld hebben. Het meegebrachte karma is morele substantie en werkt in de zintuigwereld (zodat op het karmisch juiste ogenblik de dakpan daadwerkelijk loskomt en mij raakt!), echter zonder de natuurwetten te doorbreken, het is er als het ware in gewikkeld, geïnvolueerd. In het leven tussen dood en nieuwe geboorte evolueert de moraliteit dan tot haar eigen realiteit. Zo leeft de mens ritmisch tussen natuurordening en morele ordening. Wanneer hij incarneert draagt hij door zijn karma en zijn eigen ethische impulsen de morele ordening binnen in de natuurordening. Zij werken binnen de natuurwetten, maar zijn niet uit de natuur af te leiden. Men moet de paradox formuleren: karma en ethische impulsen doorbreken de natuurcausaliteit – zonder haar te doorbreken. Dan maakt de mens zich weer los en verwerkt in een zuiver morele wereld de resultaten van zijn leven op aarde. Op deze morele ordening wijzen de Christuswoorden: 'Mijn rijk is niet van deze wereld' (Joh. 18, 36). We moeten dan vervolgen: maar het werkt wel in deze wereld. Of, in de woorden van Rudolf Steiner: 'Daardoor is het rijk van Christus namelijk juist werkelijk van deze wereld! Want de mens is daar omdat hij de geest, die niet zonder hem in de wereld is, tot inhoud van deze wereld maakt' (GA 217). In het ritmische heen en weer gaan van de mens tussen de bovenzinnelijk-morele wereld en de zintuigwereld ontwikkelt zich binnen de natuurlijke ordening een nieuwe morele ordening. Zij zal eens in haar volle werkelijkheid verschijnen wanneer de uiterlijke natuur aan haar einde is gekomen, volgens het Christuswoord 'Hemel en aarde zullen vergaan, maar mijn woorden zullen niet vergaan' (Mat. 24, 35).

De vraag hoe de morele ordening werkt in de natuurlijke ordening vindt ook nog een geheel vanzelfsprekend antwoord in de mens zelf. De handelingen van de mens zijn, voor zover hij niet als natuurwezen maar als een zichzelf bepalend wezen leeft, niet aan de natuurcausaliteit onderworpen. In het menselijke organisme worden natuurwetten weliswaar niet

doorbroken, maar de mens handelt vanuit een hogere ordening, de morele. Alleen daardoor is hij ook verantwoordelijk voor dat wat hij doet. Goethe drukt dat treffend uit: 'Het dier wordt onderwezen door zijn organen, de mens onderwijst de zijne en heerst erover'. Het dier is puur natuurwezen en wordt door de natuur bepaald, door zijn organen onderwezen. Menselijk handelen zou niet door de organen bepaald moeten worden, maar de mens moet zelf zijn natuur bepalen. Zo is het menselijk lichaam een plaats waar de natuurlijke en de morele ordening op zo'n manier op elkaar inwerken, dat de morele ordening (idealiter) over de natuurlijke ordening heerst, zonder de natuurlijke ordening – de natuurwetten – te doorbreken. In het menselijke handelen gaat deze ordening over op de wereld. Alle schepingen in de wereld die van mensen uitgaan zijn meer dan slechts natuur. Ze zijn waar of onwaar, mooi of lelijk, goed of slecht. Zij komen voort uit een rijk dat 'niet van deze wereld' is, hoewel het – verwandelend – wel in deze wereld werkzaam is.

Lotsvormende krachten

Hier komt de vraag naar de verwandeling van brood en wijn aan de orde, want ook in het verwandingsproces aan het altaar is de cardinale vraag: hoe werken deze beide ordeningen op elkaar in? We hebben gezien hoe in dit op elkaar inwerken een ritmisch proces besloten ligt. Het leven in de aardse incarnatie, het leven tussen dood en nieuwe geboorte en het daarmee verbonden proces van de karmavorming stemt hiermee overeen. Wanneer men de transsubstantiatie op zichzelf beschouwt, dan wordt uiteindelijk de verwandelde hostie bepalend, die dan in een monstrans gezien en vereerd kan worden. Het procesmatige is dan verloren gegaan. Pas in de karmaleer is de eigenlijke sleutel te vinden tot het verstaan van de verwandeling. Omdat in de geschiedenis van het christendom tot op heden deze gedachte buiten beschouwing bleef, kon het verwandingsgebeuren slechts in de statische vorm van de transsubstantiatie worden voor-



'Johannes met de kelk', Quinten Matsys (1520), Keulen. Op de kelk de wegkruipende draak als beeld voor verwandeling

gesteld. Rudolf Steiner (GA 346) karakteriseert dat zo: 'Zo werd de mensheid de karmaleer ontnomen en kwam de transsubstantiatieleer daarvoor in de plaats, maar zo dat zij niets analoogs had in het uiterlijke wereldbeeld, want de analogie om tot begrip te komen van de transsubstantiatie is het begrijpen van de karmaleer. De kracht waardoor het lot van een mens in opeenvolgende aardelevens wordt 'gemaakt' is geen natuurkracht, geen Vaderkracht. Het

is de kracht van de Geest door de bemiddeling van de Zoon. En de kracht, die aan het altaar werkt bij de verwandeling van het sanctissimum, is dezelfde.'

Wij staan nu aan een geheel nieuw begin in het begrijpen van de verwandeling. (-) Wat ons nu verder kan helpen is de idee van wederbelichaming en karma. In de verwandelde substanties van brood en wijn gaan de morele en de natuurlijke ordening ritmisch over in elkaar, op dezelfde wijze als een mens tussen zijn aardse belichaming en het leven in de geestelijke wereld. Zij zijn een zichtbaar geworden proces, dat slechts binnen de handeling zijn volle realiteit heeft. Daarom komt een aanschouwen van de hostie in een monstrans buiten de mensenwijdendienst niet in aanmerking voor de Christengemeenschap. Zo komt het inzicht in verwandeling en communie naderbij: in deze verwandelde substanties, die lichaam en bloed van Christus zijn, wordt ook een genade overgebracht die een karmavormende kracht is als 'kracht van de Geest door de bemiddeling van de Zoon'. De kracht van de Heilige Geest leidt van de ene naar de andere incarnatie, zij werkt ook bij de verwandeling door de Epiklese (het aanroepen van de Geest over brood en wijn). En de kracht van de Zoon helpt ons ons lot te dragen en te ordenen.

Door de verwandeling (en de communie) worden de lotsvormende krachten van de morele ordening in de mens, maar ook in de uiterlijke wereld, ingeweven als de eigenlijke toekomstkrachten. Zij zullen uit de ondergaande wereld eenmaal 'een nieuwe hemel en een nieuwe aarde' (Openbaring 21, 1) doen opstaan. Daaraan draagt de cultus met zijn verwandingsgebeuren wezenlijk bij. De wereld zal eenmaal ten onder gaan, maar (R. Steiner GA 344) 'wanneer men dan terug zou kijken op de gebeurtenissen die zich op aarde als misoffer hebben voorgedaan, dan zou de uitwerking daarvan voor altijd voorhanden zijn. De cultus is, wanneer deze op de juiste wijze wordt uitgeoefend, nog werkelijker dan de natuur.' Tot slot kan nog worden aangeknoopt bij de evolutie in de levensloop, die samengaat met

het involutieproces van het avondmaal. Vanaf het veertiende jaar begint de mens de verantwoordelijkheid voor zijn eigen leven op zich te nemen, de natuurordening van zijn leven te doordringen met morele ordening. We hebben gezien dat dit een ritmisch proces is. Wat zich in het groot ritmisch tussen opeenvolgende incarnaties voltrekt, gebeurt in het klein elke nacht. De verantwoordelijkheid heeft zich geëvolueerd, wordt uiterlijk zichtbaar; de moraliteit echter – ook dat hebben we ons bewust gemaakt – is in de uiterlijke levensloop geëvolueerd, verinnerlijkt. Zo laat Rudolf Steiner (GA 343) met betrekking tot het involutieproces zien 'dat de mens, wanneer hij dit onderduiken van zijn zielegeest in het fysiek lichamelijke als een bijzondere kracht van zijn wezen heeft geëvolueerd, voortdurend in een soort schommeltoestand verkeert in het teruggaan naar het geestelijke en het weer onderduiken in het fysiek lichamelijke, zodat hij daarin in een ritme is. De mens heeft iets nodig wat als een involutie tegenover dit evolutieproces staat en dat is het ontvangen van het heilig avondmaal.'

Verwandeling en Apokalypse

*door Frank Storm
(geestelijke, gemeente Groningen/Meppel)*

In het artikel over het offer in het Paasnummer van *In beweging* beschrijft Bastiaan Baan een begrip uit de joodse mystiek, *tzimtzum* genaamd. Dit begrip wil zeggen een zich terugtrekken om ruimte te geven aan een ander. Op deze wijze brengt God een zelfstandig wordende schepping tot stand. Hij treedt terug uit zijn schepping, die een zelfstandig leven kan gaan leiden. Als de Almachtige totaal aanwezig zou zijn in zijn schepselen zou geen sterfeling ooit vrij kunnen worden. Door deze terugtrekkende beweging, door dit offer van God ontstaat er vrije speelruimte voor de mens. Mijns inziens zou zelfs een atheïst waardering voor deze gedachte kunnen opbrengen.

Johannes op Patmos

In de Apokalypse van Johannes wordt beschreven hoe een sterveling, de door Christus zelf ingewijde Lazarus-Johannes, zijn speelruimte gebruikt om de langzaam weer sterker wordende aanwezigheid van de goddelijke wereld na het mysterie van Golgotha in de voortgaande schepping en de geschiedenis van mens en aarde te vertolken. Eens zal Christus zich immers verenigen met hen die hij door hun gedraging aan de dood der materie kan ontrukken (credo). Tot voortgang van de wereld zal de hemel zich dan weer met de aarde verenigen, zal het heilige en nieuwe Jeruzalem neerdalen. Dan wordt de bruiloft, de vereniging met het lam gevierd, een feest van uiteindelijk bereikte harmonie, van schoonheid en flonkerend edelgesteente, met levensbomen die iedere maand hun vrucht voortbrengen, een stad waarin iedere vloek zijn kracht verliest (Apok. 21 en 22).

Tussen de grote en kleine offers en de uiteindelijke vereniging ligt een overgang, een transformatie. De Apokalypse vertelt over deze verwandeling, hoe de mensheid en de aarde worden omgevormd en het boze overwonnen wordt. Aan het begin introduceert Johannes zich als onze broeder (Apok. 1: 9,10): 'Ik Johannes, uw broeder en deelgenoot in de beproeving en in het koningschap en in de volharding die wij in Jezus vinden, was op het eiland genaamd Patmos'. Hij beschrijft dan zijn overweldigende geestelijke ervaring van de Mensenzoon, van de mensgeworden Christus. En als Johannes dan als dood voor zijn voeten valt, klinkt hetzelfde woord als van de engel bij de verkondiging aan Maria: 'Vrees niet!' Bij Maria is er ruimte om het goddelijke kind geboren te laten worden, bij Johannes ruimte om de Christusgestalte in zijn bewustzijn te laten opbloeien en alle tijd en aandacht te geven die deze 'openbaring' vraagt.

In de mensenwijdingsdienst klinkt zeven keer het 'Christus in u'. Johannes had zijn apocalyptische Christuservaring op het eiland Pat-

mos op hoge leeftijd, na een dramatisch lang leven vol inspirerende herinneringen aan de ontmoeting met Jezus Christus, terwijl hij jarenlang in de nabijheid van Maria ('Zie uw moeder, zie uw zoon', Joh. 19: 25-27) woonde in Efeze. Bij ieder 'Christus in u' klinkt iets van deze ervaring van Johannes mee, we scheppen iedere keer ruimte voor de aanwezigheid van Christus.

De grote en de kleine offers werden gebracht, hoe nu verder? De offers van God, van Christus en de mensengemeenschap hebben de potentie om de wereld in beweging te brengen. Vooralsnog lijkt de verwandeling in de wereld niet te lukken. Heel veel blijft nog bij het oude.

In het vijfde hoofdstuk van de Apokalypse klinkt de resignatie in de woorden: 'Niemand in de hemel noch op de aarde noch onder de aarde bleek waardig te zijn het boek met de zeven zegels te openen. Ik weende zeer...'

Het lam Gods

Dan komt het Lam, de geofferde, die met zijn bloed uit alle stammen, volken, rassen en talen mensen verworven heeft. De kracht die met het mysterie van Golgotha in de aarde binnenstroomde kan het boek ontsluiten en ontzegelen. Een onzelfzuchtig dier mag hier beeld voor staan. Het symboliseert ook het onzelfzuchtig geworden menselijke Ik dat een kuise verhouding met de zintuigen aangaat en de aarde liefheeft. Het Lam Gods.

Het tegenbeeld van offerkracht wordt in de Apokalypse breed uitgemeten, de tegenmachten worden in dit christelijke inwijdingsboek in het volle licht zichtbaar gemaakt. Wie Christus ziet, moet ook de tegenmachten leren kennen. Tegenmachten zijn in de mens en in de wereld werkzaam, ze dagen het beste in de mens uit. Ze hebben de verschrikkelijke taak, op de meest geslepen wijze en overal tegen te werken en zullen waar het maar even kan de macht grijpen.

'En het maakte dat allen, de kleinen en de groten, de rijken en de armen, de vrijen en de knechten, een merkteken ontvangen op

hun rechterhand of op hun voorhoofd en dat niemand kan kopen of verkopen dan wie het merkteken draagt, de naam van het Beest of het getal van zijn naam' (Apok. 12:16). Het beest in de mens kan getemd te worden, kan onder de heerschappij van het ware Ik gebracht worden. Dat kan bijvoorbeeld begeerte in wijsbegeerte omvormen en onrust in gerichte belangstelling. En gierigheid in nieuwsgierigheid. En verstand en beter weten in echt contact. En aanvaarding van het lot als het ongeluk je treft. Ieder individu kan dat en meer nog op creatieve wijze.

In de verwandelde substanties van brood en wijn wordt voedsel gevonden voor dit ware Ik. Brood en wijn worden door de transsubstantiatie hemelkrachten op aarde, die de strevende mens kunnen voeden, steunen en bemoedigen. Lichaam en bloed van Christus overwinnen uiteindelijk de heerschappij van het Beest in de wereld, die samen met de hoer van Babylon zelfs het spirituele wil misbruiken voor het heftigste egoïsme.

De draken uit het verleden en de slang van het oerbegint. (Apok. 12, 13) willen verhinderen dat het geestelijke Ik wedergeboren wordt. Met zeven muilen wil de draak dat pure menselijke beginsel verslinden. En we zijn gewaarschuwd. Vier paarden met hun apocalyptische ruiters kwamen los bij het ontzegelen van het boek. De eerste is nog wit, dan een rode met strijd en oorlog, dan de berekenende zwarte en dan de totaal verziekte met de dood en de onderwereld. Het is een in beelden gebrachte wetmatigheid van het leven en de geschiedenis, een wijze les die ons hier voor ogen staat. Beginnen met grote idealen, dan toch weer strijd met als noodlotig gevolg de oorlog als de ideeën ophouden, dan de kille berekening na de ontgoocheling en ten vierde de chaos, de dood en de onderwereld op de hie-

Het nieuwe Jeruzalem

Maar in het vijfde zegel komt de verwandelende inslag. Als je alles geduldig uithoudt, ontstaat de vrucht van het lijden. Onder het altaar zijn de zielen te vinden van hen die zich niet meer lieten meeslepen door de vier paardenkrachten, maar tot bezinning kwamen. 'En ieder van hen werd een wit gewaad gegeven'. De Tronende zegt aan het einde van de Apokalypse (21:5) als de oude wereld is vergaan: 'Zie ik hernieuw scheppend het al'. 'En Hij zal wegwissen alle tranen'. Het niet-verwandelde verleden mag de toekomst niet beheersen. Niet door overmatige en eenzijdige spiritualiteit uit oeroude tijden, niet door het gedachteloos aangaan van allesverwoestende oorlogen, niet door een farao-achtige die heerst met absoluut goede bedoelingen



'De vier apocalyptische ruiters',
Albrecht Dürer (1498)

maar iedereen onderwerpt, niet door de wetten van wraak en vergelding, niet door het materialisme dat zijn missie al lang voltooid heeft en zich in zijn tegendeel keert. Voor de toekomst is de ontwikkeling van de liefde weggelegd als de substantie die alles bezielt en vergeestelijkt en die de grondslag vormt van de nieuwe wereld. Een liefde die in de Apokalypse wordt uitgedrukt in de uiteindelijke vereniging, de bruiloft van het Lam. Ieder greintje liefde, ieder stukje ware interesse, iedere onzelfzuchtige daad is een bouwsteen voor het nieuwe Jeruzalem.

De Apokalypse gaat er over hoe we getekend zijn door de tegenmachten tot in ons wereldbeeld en lijden aan onze materialistische gedragingen en neigingen. Hoe we ons daaraan kunnen onttrekken, het oude kunnen overwinnen, voor het te laat is. Zij we niet in iedere mensenwijdingsdienst even op bezoek in het Nieuwe Jeruzalem om te eten van de boom des levens? Het goddelijke is door de inzet van het avondmaal weer aan de mensen gegeven. Langzaam, in vele levens, na vele transformaties, groeit het Nieuwe Jeruzalem uit tot ons ware verblijf.

‘Wij zullen allen verwandeld worden’

door Bastiaan Baan

Wat in het altaarsacrament zichtbaar/onzichtbaar, hoorbaar/onhoorbaar, tastbaar/ontastbaar gebeurt, het mysterie van de transsubstantiatie, is in de toekomst ook voor ons mensen weggelegd. Daarvan spreekt de apostel Paulus in geveleugelde, profetische woorden. Wellicht heeft niemand het mysterie karakter van deze woorden zo goed verstaan en vertolkt als de componist Johannes Brahms, die in zijn ‘Deutsches Requiem’ deze tekst van Paulus op toon heeft gezet. De compositie gaat door alle diepten en toonmodulaties van de toonwereld heen om ons deelgenoot te maken van het mysterie van de verwandeling. In de Nederlandse ver-

taling van 1 Korinthiërs 15: 51-53 luidt de tekst:

‘Zie, ik spreek een mysterie uit:
Wij zullen niet allen ontslapen,
Wij zullen allen verwandeld worden
in een ondeelbaar ogenblik
bij de laatste bazuin.
Want de bazuin zal klinken
en de doden zullen onvergankelijk opgewekt worden
en wij zullen verwandeld worden.’

Paulus gebruikt een radicale uitdrukking voor verandering: het woord *allasein* drukt uit, dat iets of iemand totaal wordt omgevormd, tot in de diepten van de stoffelijkheid. Terecht kun je hier over de alchemie van de transsubstantiatie spreken. Rudolf Frieling heeft in zijn vertaling van deze passage dit radicaal andere als volgt verwoord: ‘Wir werden alle in das ganz Andere verwandelt werden’. Hoewel deze ervaring toekomstmuziek is (‘bij de laatste bazuin’), is hij tegelijkertijd herkenbaar in het leven – liever gezegd: in het leven dat in de nabijheid van de geestelijke werkelijkheid komt. Zo vertelde een stervende op mijn vraag hoe het met hem gesteld was: ‘Alles wordt heel anders’.

In de transsubstantiatie aan het altaar is iets van deze toekomstige werkelijkheid in het hier en nu aanwezig. Onbewust of bovenbewust nemen we er aan deel – en herkennen er iets van. Het zichtbare deel is slechts een fractie van de gehele werkelijkheid die zich aan het altaar afspeelt. Vergelijkenderwijs gesproken: een ijsberg die in zee drijft toont een klein

‘Hoe hoger ontwikkeld de kennis is, des te eerbiediger is zij; want aanbidding is de enig mogelijke manier van omgaan met de goddelijke werkelijkheid.’

Rudolf Frieling

stukje van zijn massa boven water; het grootste deel bevindt zich onder het wateroppervlak. Zo is de werkelijkheid aan het altaar oneindig veel groter dan het zichtbare deel. Weliswaar is het ervaren van deze volledige werkelijkheid voor ieder mens in de toekomst weggelegd – maar we kunnen proefondervindelijk al pogingen doen om daarvan iets te ervaren. Brood en wijn aan het altaar worden opgeheven bij twee ‘hoogtepunten’ in de verwandeling: de eerste keer bij de inzettingswoorden die het Laatste Avondmaal memoreren. Daarna worden ze bij de zogenaamde epiklese opgeheven, waarbij de genadekracht van de Geest wordt aangeroepen. Het brood wordt op deze momenten in zeke-re zin ‘toon-brood’ (Schaubrot zegt de Duitse taal); evenzo de kelk. In het aanschouwen van de substanties – in het bijzonder wanneer dit met eerbied gebeurt – kan iets van het wezenlijke ervaren worden. Het geestelijke werkt in de cultus immers niet naast de fysieke werkelijkheid, maar het doordringt de zichtbare wereld. Rudolf Steiner formuleert in de cursus voor artsen en priesters: ‘Het geestelijk wezenlijke gebeurt in de cultus op zintuiglijke wijze’.

In uitzonderlijke situaties is deze doordringing zelfs zichtbaar. Zo beschrijft Rudolf Meyer (die tot de kring van stichters van de Christengemeenschap behoorde), dat hij tijdens de inzettingswoorden de geestelijke en fysieke realiteit tegelijkertijd waarneemt: ‘Ik zag, terwijl ik de hostie ophief, hoe boven mijn handen, ze begeleidend, ze doordringend, zich andere handen van licht bewogen. Hetzelfde gebeurde toen ik de kelk ophief. Eerst probeerde ik het als optisch bedrog te verklaren, maar het herhaalde zich op bepaalde plaatsen in de dienst en het was niet weg te wissen uit de handeling. Een sterke ontroering doordrong mij (...) Toen ik aan gravin Keyserlingk meedeelde wat ik had waargenomen, zei ze onmiddellijk: "Dat was de Christus. Hij wilde zeggen: Mijn handen zijn niet jouw handen." Zulke ervaringen, wanneer ze echt zijn, hebben de wetmatigheid in zich dat ze niet ver-

bleken, maar groeien. Drieëndertig jaar later had deze sacrale belevenis zich uitgebreid tot een ervaring van de alomtegenwoordigheid van Degene, die in de verwandeling aanwezig is.’

Voor een andere priester kleepte zich deze ervaring van alomtegenwoordigheid in de volgende woorden, die haar toegesproken werden bij het opheffen van brood en wijn: ‘Weet je wel dat je het kostbaarste in handen hebt wat er op deze aarde bestaat?’ Alleen al het besef, dat de geconsacreerde substanties van brood en wijn het kostbaarste zijn wat er op aarde bestaat, maakt dat je anders gaat kijken naar wat zich zichtbaar/onzichtbaar, hoorbaar/onhoorbaar, tastbaar/ontastbaar aan het altaar voltrekt. Want met de eerbiedskrachten waarmee we de zintuiglijke wereld doordringen, leren we vroeg of laat ‘helder’ zien.

Transformatie

Glashelder stond mij de idee voor ogen
Bij het betasten van de ruwe steen
Ik zocht mijn beeldhouwersgerei bijeen
En zingend ben ik aan het werk getogen.

Een uur of wat hield mij de geest bevolgen,
Maar toen het er op aan kwam ging hij heen.
Het beeld dat mij voor ogen stond verdween
En liet mij een gevoel van onvermogen.

Ik veeg het steenstof van de leren schort
Waar ik mijn lendenen mee heb omgord
En onderdruk een machteloze woede.

Dan komt er over mij een onvermoede
serene rust. En plotseling zie ik hoe de
idee reeds in de vormen zichtbaar wordt.

Robert de Haan

Een strijder voor God - Simon de Zeloot

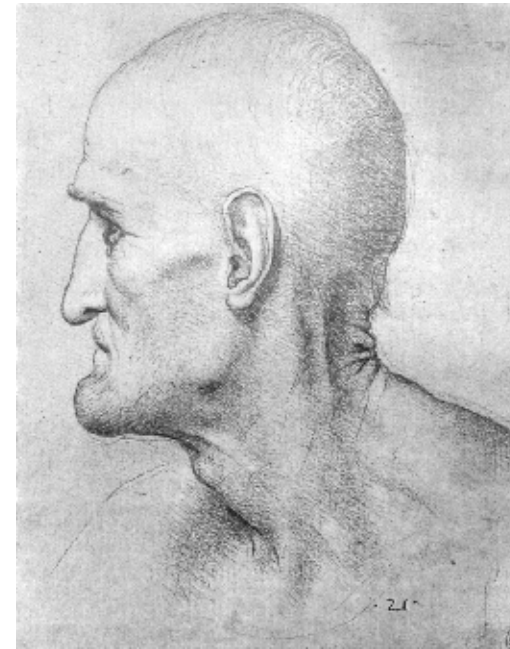
door Marieke Anschütz

Van de laatste apostel die in deze serie aan de orde komt, weten we niet meer dan zijn naam: Simon de Zeloot. Het is opmerkelijk dat in de kring van Twaalf de namen Jacobus, Johannes, Simon en zelfs Judas dubbel vertegenwoordigd zijn. Van de eerste Simon die onmiddellijk de bijnaam 'Petrus' krijgt, wordt de roeping beschreven in het evangelie. Van deze laatste Simon is daarover niets te vinden. Ook wordt van hem geen vraag of opmerking vermeld: hij blijft ogenschijnlijk volledig in het duister. En toch is er een belangrijk aanknopingspunt, en dat is zijn bijnaam. Bij Mattheüs en Marcus wordt hij 'Kananaion' genoemd. Dat betekent niet dat hij uit Kana in Galilea komt, zoals soms vertaald wordt. Het woord betekent 'de ijveraar', een ouderwets woord dat nog voorkomt in 'wedijveren' of zich 'beijveren'. Het woord 'Zeloot' wordt gebruikt door Lucas in zijn evangelie (6:15) en in de Handelingen der apostelen (1:13). Wie deze bijnaam draagt, staat erom bekend dat hij zich met al zijn kracht wijdt aan een bepaalde zaak. In de tijd dat Jezus leefde, bestond er een groep opstandelingen die 'zeloten' werden genoemd. Flavius Josephus, de Joodse geschiedschrijver in Romeinse dienst, noemt ze bandieten, rovers en moordenaars. Ze veroorzaakten chaos en angst onder de bevolking.

Dat hele tijdperk voor en na het begin van onze jaartelling wordt trouwens gekenmerkt door het neerslaan van opstanden. Meer dan een eeuw lang, vanaf 65 voor tot 70 na Chr. wordt er op de Tempelberg gestreden. Het centrum van de macht in religieuze, militaire en politieke betekenissen was de tempel. De opvolger van Herodes de Grote, Archelaüs, hield eerst zijn plechtige intocht in de tempel. Pas daarna werd hij geïnstalleerd als koning. Wie

de tempel beheerste, had de macht in handen. Vooral tijdens de feestdagen van Pasen en Pinksteren, als vele pelgrims de tempelberg bezochten, was het roerig in de stad. In de eigenzinnige en intelligent geschreven interpretatie van het Marcusevangelie van Charles Vergeer (Een nameloze. Jezus de Nazarener, uitg. SUN) wordt Jezus de leider van een opstandige groepering, nauw verwant aan de Zeloten, een verzetsbeweging die gestalte kreeg onder Quirinius. Doel van iedere opstand was de bevrijding van Jeruzalem en reiniging van de tempel. De ontwijding van de tempel en de vergaande bemoeienissen met Joodse liturgische zaken deed het verzet tegen de Romeinen steeds weer oplaaien. De invloed van de Zeloten en van die andere groep, de Sicariërs, de dolkdragers, en de bereidheid van het volk het verzet te steunen, worden in de jaren 40 en 50 steeds groter en dat leidt uiteindelijk tot de verwoesting van de tempel en de stad Jeruzalem door de Romeinse troepen onder bevel van Titus.

Hoe komt een 'zeloot' in de kring van Twaalf terecht? Het woord wordt hier als bijnaam gebruikt. Het lijkt dus waarschijnlijk dat deze Simon niet tot de eigenlijke Zeloten behoorde, maar een 'ijveraar' was wat zijn principes betreft. Hij kan een Farizeeër zijn geweest in de oorspronkelijke betekenis van het woord. In de 5e eeuw voor Chr. werd de orde van de Farizeeërs gesticht onder leiding van Ezra. Het doel was om de opdracht van het volk Israël in de wereld te waarborgen en te behoeden voor andere religieuze invloeden. In die zin was Simon de Zeloot een strijder voor zijn God. In de loop der tijd ontstond echter naast de wetten zoals in de Thora opgeschreven, een even dik boek met aanvullingen en commen-



'Simon de Zeloot', kopstudie voor 'Het Laatste Avondmaal', Leonardo da Vinci (eind 15e eeuw)

taren, dat het Joodse leven tot in de kleinste details vastlegde en in zekere zin verlamde. Er is dan geen ontwikkeling meer mogelijk en dus ook geen toekomst. Heeft Simon de Zeloot in Christus de mogelijkheid gezien om deze verstarring te doorbreken? Jezus heeft immers altijd gezegd dat hij de wetten respecteerde, maar er op een andere manier mee om wilde gaan. De bijnaam 'de Zeloot' lijkt er op te duiden dat Simon een nieuwe gemeenschap voor ogen stond, gebaseerd op gemeenschappelijk aanvaarde principes. Er is slechts één plaats in het evangelie waar gesproken wordt over een gemeente, een 'ekklesia': 'En ik zeg u dat gij Petrus zijt, en op deze rots zal ik mijn gemeente bouwen en de poorten van het dodenrijk zullen haar niet overweldigen' (Matth. 16:1). Hierbij moeten we dan niet denken aan een uiterlijk te stichten gemeente, maar meer aan een gemeenschap in de geest, van waaruit ieder belijdend lid probeert te leven: 'Een heilige katholieke – dat is algemene – kerk'. Het is

de zin waarvan gezegd wordt dat Simon de Zeloot deze heeft bijgedragen aan de aloude christelijke geloofsbelijdenis.

Tenslotte: Matthias, de plaatsvervanger

Bij het Avondmaal zijn de twaalf apostelen voor het laatst bijeen, na bijna drie jaar 'wandelen met Christus'. Zorgvuldig werden zij gekozen en zij hebben de last van deze bijzondere gemeenschap willig gedragen. Het was een geest-gemeenschap, een beproeving in dit deel van de wereld, waar de bloedsband zo sterk leeft. In Gethsemane, in die donkere onheilsnacht, vluchten zij allen en raakt de groep verstrooid. De Kracht die hen vormde tot de Twaalf, valt weg. Judas slaat de hand aan zichzelf en Jezus sterft aan het kruis. De kosmische kring lijkt definitief verbroken. Na drie dagen komen de discipelen weer samen. De Kracht die hen bond, is herrezen. Veertig dagen lang mogen zij hun Heer schouwen, maar begrijpen doen zij nog steeds weinig. Het tweede heftige

stervensmoment beleven de leerlingen met Hemelvaart als de Heer hen ten tweede male 'verlaat'. In hun grote smart over dit gebeuren wachten zij op iemand die de leiding neemt. En dan staat Petrus op en zegt: 'Broeders, vervuld moest worden het schriftwoord' en dan spreekt hij over Judas en zijn ellendig einde. 'Een ander ontvangte zijn ambt. Zo moet dus een van de mannen, die met ons samen waren al de tijd dat de Heer Jezus bij ons in- en uitging, te beginnen met de doop van Johannes tot de dag dat hij van ons werd opgenomen, nu met ons getuige van zijn opstanding worden.' Christus koos de Twaalf uit. Wie wijst de nieuwe apostel aan, die het kosmische twaalf-tal weer compleet maakt?

'Zij stelden dan twee voor: Jozef genaamd Barsabbas, die de bijnaam Justus had, en Matthias.' Die laatste naam betekent: de armzalige, de kleine. De schrijver van de Handelingen lijkt een voorkeur te hebben voor Jozef Barsabbas, zo nadrukkelijk wordt de bijnaam toe-

gevoegd: Justus, de rechtvaardige. Een wijs man moet dat zijn, zeer geschikt voor het ambt. Maar het lot beschikt anders. 'Zij baden en zeiden: Gij Heer, die aller harten kent, toon ons wie van deze beiden gij verkiest, dat hij de plaats van dit ambt en apostelschap inneme, die Judas verlaten heeft om naar zijn eigen plaats te gaan. En zij lieten hen loten en het lot viel op Matthias. En hij werd toegevoegd aan de elf apostelen' (Hand. 1:15). De draagwijdte van deze hemelse keuze dringt pas tot ons door als we beseffen wie Matthias moet opvolgen en wiens plaats hij inneemt. Judas Iskarioth is de enige van de Twaalf die een daad stelt op het beslissende moment. We hebben gezien hoe hij met medewerking van Christus het reeds ingetreden doodsproces helpt voortgaan door wat later genoemd wordt: het verraad. Het schuldgevoel hierover gaat zijn krachten te boven, tenslotte vlucht ook Judas – in de dood. In feite kan niemand zijn plaats innemen, die plaats is voor eeuwig bezet. Het ging namelijk niet alleen om het simpel aanvullen van de Elf. Het was ook belangrijk hoe dat gebeurde. Komt daar iemand van dezelfde kwaliteit terug? Jozef de Rechtvaardige lijkt de aangewezen persoon daarvoor. Maar dan zou het zijn alsof

er niets was gebeurd. Er moest echt iets nieuws komen. Is het daarom dat het lot Matthias aanwijst, de armzalige, de kleine, een 'niemand'? Het lot beslist voor de kwaliteit 'niets', een onbelast nieuw begin. Dat maakt dat het proces verder kan gaan. In Matthias heeft de twaalfheid een nieuwe basis gekregen en tegelijk een open plek waar nog van alles kan groeien. Van nu af aan is alles anders. In de evangeliën kunnen we over Matthias verder niets vinden, maar in de legenden wordt een uitspraak van hem vermeld: 'Bewonder het tegenwoordige, dat is het nu.' Dat is herkenbaar voor ons. We leven in een tijd waarin het steeds belangrijker wordt vanuit het 'nu' te handelen en keuzes te maken. Dat is onze opdracht voor de toekomst: te leven in het nu, in het vertrouwen dat in dat 'nu', in het ogenblik de Godszoon leeft. De dichter A. Roland Holst heeft dit besef in 1941 kernachtig uitgesproken. Aan hem het laatste woord met *En marge*:
Niets ter wereld -
De ziel erkent uit zelfbehoud
maar twee gegevens:
het eeuwige: het goud -
het ogenblik: het zout
des levens.

Oannes en Johannes

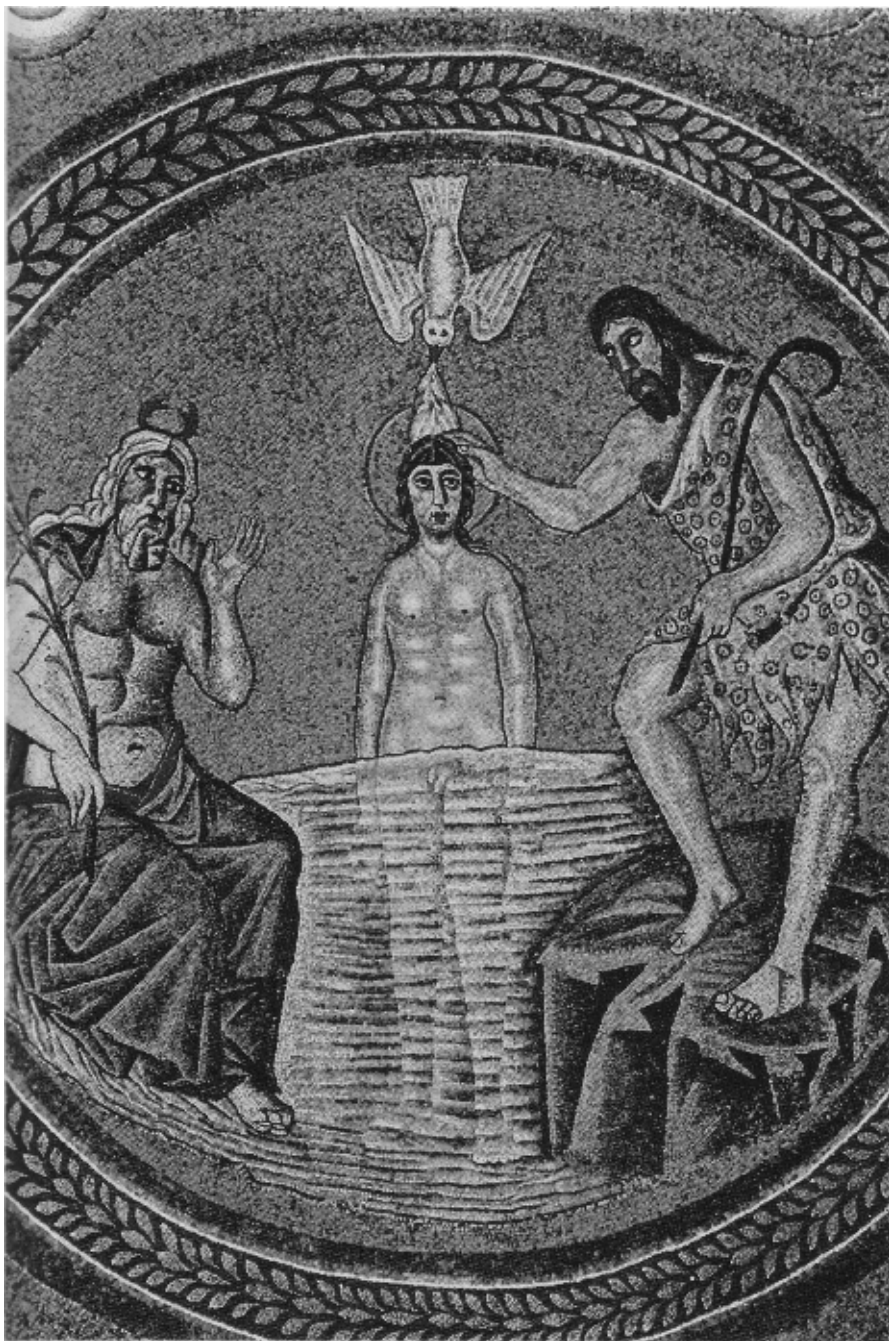
door Christoph Rau
(geestelijke te Braunschweig)

Vaak wordt Johannes de Doper, als hij aan de oever van de Jordaan staat en Jezus doopt, afgebeeld met lang golvend hoofdhaar en een donker bebaard gezicht. Op oude afbeeldingen is daarbij in de rivier een man, soms met een kruik, waar te nemen – als fantasierijke versiering of als symbool? In het grote gebied van de oosters orthodoxe kerk is er nauwelijks een kerkgebouw te vinden zonder een beeld of schilderij van de Doper, meestal op zichzelf staand en op een prominente plaats: rechts naast de middelste, de koninklijke poort in de iconenwand. Alleen al het feit dat de Prodomos, voorganger en wegbereider van Christus, in géén kerk in Oost-Europa ontbreekt, geeft te denken. Dat de achting voor hem juist daar onevenredig veel groter is dan in het Westen, wijst op een samenhang die aanzienlijk ouder is dan de gebruikelijke overlevering. Voorchristelijke geschiedschrijvers (Berossos, Symcillus, Apollodor en anderen) maken melding van een merkwaardig 'mengwezen' met de naam Oannes. Zijn lichaam was als dat van een vis; naast zijn vissenkop had hij een tweede hoofd en hij had voeten en een stem als die van een mens. Aan het begin van de schepping zou dit wezen uit de Rode Zee opgerezen zijn en vanaf toen overdag de mensen hebben onderwezen in allerlei kunsten, in wetten en in het gebruik van voedingsplanten. Bij zonsondergang keerde hij terug in zee en bleef daar gedurende nacht. Destijds heerste alom nog duisternis, overall was water of vocht. De mensen hadden vleugels en een zowel mannelijke als vrouwelijke gestalte met één lichaam en twee gezichten. Ook waren er wezens met geitenpoten en horens en andere met paarden- of stierenlijven; er waren draakachtige dieren

en vissen lijkend op Sirenen. Een godin met de naam Thalatta (= zee) heerste over hen allen, tot tenslotte de god Bel haar overviel en in tweeën spleet, waardoor haar ene helft tot hemel en de andere tot aarde werd. Uit de duisternis schiep hij dag en nacht en, vermengd met aarde, liet hij uit zijn eigen bloed (dat uit zijn afgeslagen hoofd ontsprong) door andere goden mensen kneden.

Waterman

Met het mengwezen Oannes worden we naar het begin van de Atlantische tijd gevoerd, toen voor de eerste maal vaste grond ontstond uit de toenmalige vochtig-waterige toestand van de aarde, waardoor het aller-eerste begin van een aardecultuur in eigenlijke zin mogelijk werd. Oannes verschijnt als een oerleraar van de mensheid, die bekwaam was op alle terreinen van de cultuur. Zijn naam is niet willekeurig verzonnen. De namen van goden ontspruiten aan oude kosmische inzichten waarover Rudolf Steiner (GA 209) eens zei: 'Sprak men in vroegere ontwikkelingstijden van de mensheid de naam van een godheid uit, dan drukte men daarmee een planetengeheim uit. Had deze naam meer een medeklinker-karakter, dan werd een verbinding gelegd tussen de daden van het betreffende goddelijk wezen en de dierenriem'. In de naam Oannes wijst de klinker O op een verbinding met de planeet Jupiter. Oannes verschijnt als een vertegenwoordiger van deze planeet van de wijsheid, want 'de Jupiterwezens zijn met name de helpers van het menselijke voor de algehele ontplooiing van de wijsheid'. De direct op de O volgende klinker A wijst op de verbinding met de planeet Venus en daarmee op de ontwikkeling van het individu in zijn verhouding tot het geheel waar het gaat om schoonheid en harmonie. De klinker E duidt op de krachten van de spraak die bij de planeet Mars horen.



'De doop van Jezus' (6e eeuw), Doopkapel van Ariani, Ravenna

De opvallend verdubbelde N daarentegen wijst op een verbinding met het dierenriemgebied van de Vissen (die altijd als tweeheid verschijnen), een hoekpunt van de waterdriehoek in de dierenriem. De klanken van zijn naam karakteriseren tezamen de god Oannes als oer-Waterman. Hij is zowel thuis in het water als op de vaste grond en kan daarom de mens behulpzaam zijn als Pro-dromos – voorganger – bij het greep krijgen op het vaste element aarde en hij helpt hem bij het intrek nemen in de behuizing van zijn fysieke lichaam als een 'culturele verloskundige' van de mensheid.

Het dierenriemteken Waterman wordt gewoonlijk uitgebeeld als een tot persoon geworden riviergod, als een man met een kruik waaruit het levende water stroomt. De eerder genoemde afbeeldingen van de doop van Christus, waarop de riviergod Jordaan te zien is, herinneren tegelijk aan de oude visgod Oannes, ook al zijn de kunstenaars zich dit niet bewust geweest. Naast de riviergod zijn de anderen te zien: de Doper, die als voorloper terecht de I in zijn naam draagt waarmee de oude naam Oannes wordt gecompleteerd, en de Gedoopte die het wereld-Ik opneemt in zijn menselijk wezen. Johannes is de nieuwe Waterman, die de dopeling onderdoopt in het water om door de lichte schok het binnentreden van het Ik-bewustzijn en de herinnering aan vroegere daden te bevorderen. Rudolf Steiner (GA 124) noemt Johannes 'hij die de Waterman-inwijding heeft doorgemaakt', waardoor zijn blik geschoold werd om in de nacht door de aarde heen het sterrenbeeld Waterman te kunnen schouwen. Zo kon hij de geheimen van het nieuwe tijdperk aflezen, waarin de heerschappij van het Ik in de

ziel door de Kyrios – de heer – een aanvang zou nemen.

Wie in de Johannestijd hoort hoe de 'genius van de zomertijd' in de mensenwijdingsdienst wordt aangeroepen, zal zich verwonderen over de onbeduidend lijkende verandering van de naam Johannes in IOANES. In de naam van de atlantische oerleraar Oannes ligt een verklaring voor deze ongewone verandering.

Door zijn vissenlijf belichaamde Oannes zijn verwantschap met al het waterige. Wordt Johannes – zoals het met name in het gebied van de oosters orthodoxe kerk geliefd is – afgebeeld met vleugels, dan komt daarin zijn verbinding met het element lucht tot uitdrukking, nog directer dan in de gebruikelijke oudtestamentische profetie 'Zie, ik zend mijn engel voor u uit, die u de weg bereiden zal'. Johannes-IOANES is in twee elementen thuis. Daardoor blijft hij ook voor de toekomst een begeleider van en wegbereider voor de mens, die immers wedergeboren zal worden 'uit water en lucht' (Joh. 3). Ricarda Huch heeft eens – met het oog op de moderne psychologie – gezegd: 'Door de mens zijn ketens af te nemen, geeft men hem nog geen vleugels'. Maar wanneer hij geholpen wordt Christus als middelpunt van zijn ziel te vinden, dan begint hij toch in geestelijke zin vrij te worden en leert gaandeweg zijn vleugels te gebruiken – 'de machtige wieken van het zelfvertrouwen' zoals Christian Morgenstern deze aspecten van de ziel noemt – terwijl hij tegelijkertijd met beide voeten op de grond blijft staan.

De bijdrage van Christoph Rau verscheen eerder in Die Christengemeinschaft 7/90 (vertaling: redactie)



'Taufe Christi', Portaal Opstandingskerk Sucevita, Roemenië

Contractbreuk met de duivel

door Jos Ossewaarde (theoloog)

Een veertiende-eeuwse afbeelding van de doop van Jezus in de Jordaan toont een kronkelende slang onder een platte steen. De betekenis van dit detail was jarenlang onduidelijk tot een legende de sleutel tot de uitleg bood.

Afbeeldingen in de vroege christelijke kunst zijn zelden alleen maar illustraties bij een bepaald verhaal. In de meeste gevallen bevatten de afbeeldingen allerlei symbolische details met een diepere betekenis. Ook bij de afbeeldingen van de lichamelijke en geestelijke geboorte van Jezus gaat het om meer dan een illustratie bij een geboorteverhaal. De afbeeldingen willen duidelijk maken dat met de geboorte van Jezus een periode in de geschiedenis wordt afgesloten en een nieuwe tijd is aangebroken. De afgesloten periode staat in het teken van de zondeval van de 'oude Adam' uit het paradijs. De nieuwe tijd, die met de geboorte van Jezus – de 'nieuwe Adam' – is aangebroken, is de periode waarin de machten van het kwaad en van de dood in deze wereld zullen worden overwonnen.

Op de meeste afbeeldingen van de lichamelijke geboorte van Jezus staat de kribbe vlak voor de ingang van een donkere grot, die verwijst naar het dodenrijk waar nu nog de machten van de onderwereld heersen. De plaats van de kribbe op de grens van licht en duisternis moet duidelijk maken, dat er door de komst van dit kind een nieuwe tijd is aangebroken. De geboorteaafbeelding wijst vooruit naar de dood en opstanding van het kind dat nu nog in de kribbe ligt. Op veel afbeeldingen heeft de kribbe daarom de vorm van een gestileerde doods-kist of van een gemetseld altaar.

Slangensteen

Ook de afbeelding van de geestelijke geboorte van Jezus, bij de doop in de Jordaan, bevat allerlei details die laten zien dat de tijd van de

oude Adam heeft afgedaan en de periode van de nieuwe Adam is aangebroken. Dat Jezus bij de doop naakt wordt afgebeeld heeft tegen deze achtergrond niet alleen een praktische, maar vooral ook een symbolische en theologische betekenis: het verwijst op deze 'geboorteaafbeelding' naar de naaktheid bij de geboorte, maar tegelijk ook naar de naaktheid van de oude Adam in het paradijs.

Op sommige veertiende-eeuwse afbeeldingen staat Jezus bij de doop niet op de bodem van de rivier de Jordaan, maar op een soort platte steen die in het water ligt. Van onder de steen kronkelen slangachtige wezens – meestal zijn het er zeven – omhoog. Soms zijn er op de steen enkele lettertekens zichtbaar. Over de herkomst en de betekenis van dit nieuwe beeldelement heeft men eeuwenlang in het duister getast. Voor een platte steen met inscriptie onder de voeten van Jezus en voor omhoog kronkelende slangen bleek nergens een verklaring te vinden. Een enkele keer werd er in studies over doopafbeeldingen met de slangensteen verwezen naar een Duitse bewerking van een oud schildersboek door Godehart Schäfer. In deze bewerking, die in het midden van de 19e eeuw verscheen, vertelt Schäfer dat hij eens in een van de kloosters op Athos een fresco zag met een afbeelding van de Jordaandoop, waar Jezus op een vierhoekige steen staat. Van onder de steen kronkelen vier slangen omhoog. De monnik die de afbeelding had gemaakt kon voor dit beeldelement geen verklaring geven: 'Hij had een oud motief, zonder het te begrijpen, weergegeven'.

Zelf vraagt Schäfer zich af of de slangen niet 'het zinnebeeld zijn van de zonde, van de geestelijke dood, die door de ongehoorzaamheid van Adam en Eva in de wereld is gekomen' en die het werk van Christus bedreigt.

Contract

In de jaren zeventig van de vorige eeuw ontdekt de Duitse kunstkenner Leopold Kretzenbacher tijdens een zwerftocht door een aantal Balkanlanden een oude legende die een

verklaring geeft voor de herkomst van de slangensteen. Het is een legende over het leven van Adam en Eva nadat ze uit het paradijs verdreven zijn. Het verhaal vertelt, dat Adam en Eva na de zondeval en de verdrijving uit het paradijs op zoek gaan naar voedsel. Op een van hun tochten komen ze bij de rivier de Jordaan. Als zij de rivier willen oversteken worden ze aangesproken door iemand die het verhaal over hun honger aanhoort en hen vervolgens belooft ervoor te zullen zorgen, dat ze nooit meer honger zullen hebben. De enige voorwaarde voor zijn hulp is, dat zij hem als hun God willen erkennen en zich aan hem zullen onderwerpen. Gedreven door de honger stemmen Adam en Eva in met deze voorwaarde. De afspraak wordt in een contract vastgelegd door middel van een inscriptie in een platte steen. De figuur bij de Jordaan blijkt uiteindelijk de duivel te zijn, die de steen met het contract in de rivier gooit. Maar dan, zo gaat het verhaal verder, daalt Christus vanuit de hemel af in de rivier de Jordaan op de plaats waar het contract ligt. Met het vuur van zijn goddelijkheid wist hij de tekst van het contract, waardoor het verbond tussen Adam en de duivel ongedaan wordt gemaakt.

Het is interessant, dat er in tal van oude bronnen – die teruggaan tot de tweede en derde eeuw – ook bij het verhaal van de doop in de Jordaan sprake is van een vuurverschijnsel op het moment dat Jezus het water van de Jordaan ingaat om door Johannes te worden gedoopt.

Kretzenbacher vermoedde dat dit verhaal van Christus, die afdalt in de Jordaan om het contract tussen Adam en de duivel ongedaan te maken, in het volksgeloof verbonden werd met het andere verhaal van de afdaling in de Jordaan bij de doop van Jezus door Johannes. De lichtstraal die op veel doopafbeeldingen vanuit een (half)cirkelvormig hemelsegment op de dopeling valt, kan zo in verband worden gebracht met het goddelijke vuur, dat de inscriptie op de duivelssteen uitwiste. De bevestiging van zijn ver-

moeden vindt Kretzenbacher op enkele afbeeldingen in een Roemeens klooster in de omgeving van Suceava, een plaatsje dicht bij de grens met de Oekraïne. Een van deze afbeeldingen is een illustratie in een evangeliehandschrift uit 1602. De illustratie laat een doopafbeelding zien waarop alle traditionele beeldelementen aanwezig zijn. In de rivier staat Jezus op een steen van waaronder drie slangen omhoog kronkelen. Het bijzondere op deze afbeelding is echter, dat Jezus een uitgerolde boekrol in de hand heeft. Op de boekrol is duidelijk zichtbaar de Slavische tekst 'Ru opisanje Adamovo', wat betekent: het handschrift van Adam.

Door zijn ontdekking komt Kretzenbacher op het spoor van de herkomst van het motief van de slangensteen. De steen waarop Jezus staat, is de steen van het contract met de duivel en het is de duivel zelf die in de vorm van een meerkoppig slangachtig wezen het contract bewaakt.

De vraag die bij Kretzenbacher niet aan de orde komt, is de vraag naar de betekenis van het element van de slangensteen op de doopafbeelding. Zoals bij de afbeelding van de lichamelijke geboorte van Jezus de verschillende beeldelementen symbolisch laten zien, dat er met de geboorte van Jezus een einde is gekomen aan de periode van de 'oude Adam', zo laat de doopafbeelding zien, dat met de geestelijke geboorte van Jezus met de doop in de Jordaan de tijd van de 'nieuwe Adam' is aangebroken.

Het beeldelement van de slangensteen is bewust aan de afbeelding toegevoegd om het gebeuren in de Jordaan te plaatsen in de theologische thematiek van de oude en de nieuwe Adam. De afbeelding van de doop in de Jordaan staat in het perspectief van het geboortefeest van Christus en is zo symbool van een nieuw leven, van hoop en verwachting.

De bijdrage van Jos Ossewaarde verscheen eerder in NRC 21/12/90 als deel van een groter artikel.

Boeken

Onthulling van een sprookje

Liefde en seksualiteit

Jeanne Meijs, 428 p, Uitgeverij Christofoor

door Marianne de Nooij

Het nieuwste boek van Jeanne Meijs bestaat uit twee delen: een eerste deel over planeetkwaliteiten in relatie tot seksualiteit en tot het sprookje 'Eros en Fabel' van Novalis en een tweede deel over seksuele opvoeding in de praktijk. Met de planeetkwaliteiten worden zeven kijkrichtingen uitgewerkt van waaruit je naar het menselijke zielenleven kunt kijken, in dit geval dan met name naar het gebied van de seksualiteit. Evenals het tweede deel in het boek is dit eerste deel in velerlei opzichten zeer herkenbaar en praktisch bruikbaar. De werkelijke waarde van dit boek is mijns inziens echter gelegen in de wijze waarop de auteur vanuit diezelfde planeetkwaliteiten het sprookje van Eros en Fabel onthult en inzichtelijk maakt. Het werk van Novalis (1775-1801) is niet altijd zo eenvoudig toegankelijk. Wie 'Eros en Fabel' voor de eerste keer leest zal wellicht vertwijfeld op zoek gaan naar kop



of staart. Jeanne Meijs relateert de zeven planeetkwaliteiten – vanuit het brede spectrum aan onderwerpen op het gebied van seksuali-

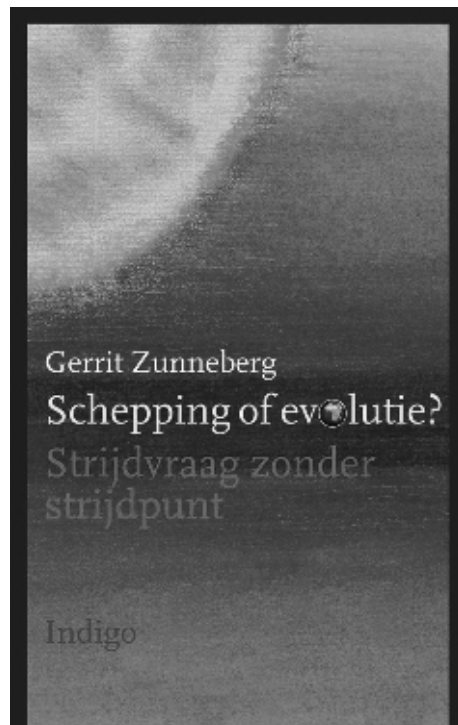
teit – aan de zeven hoofdfiguren uit het sprookje: de drie vrouwen (de moeder, Ginistan, Sophie), de drie mannen (de vader, Eros, de schrijver) en het kind Fabel. In echte sprookjes zijn de hoofdpersonen en de gebeurtenissen beelden voor kwaliteiten en processen in de ziel van de mens. In de wijze waarop aspecten van de seksualiteit verbonden worden met dit apocalyptische sprookje, wordt de betekenis van de seksualiteit in de ontwikkeling van de mens – individueel, maar ook als mensheid hier op aarde – in volle omvang zichtbaar: een worstelende zoektocht, vol gevaren, naar werkelijke liefde zoals de leer van de mensieliefde ons die leert, Christus in ons. In het ontroerende slotbeeld van het sprookje, waarin de kleine Fabel – het eeuwige kind in ons, onze toekomst – vanuit haar borst een onverbreekelijke gouden draad gaat spinnen, lijkt het dan ook te gaan om hetzelfde goud als dat waaruit die stad van liefde bestaat, die aan het einde van de Openbaring van Johannes neerdaalt. Het sprookje zet de soms zo dolende ploetertocht van de mens door dat land vol billboards, misbruik, jaloezie en verslaving in een context van de grote zoektocht van de mensheid naar de echte mensieliefde.

Na het uitkomen van haar boek in de herfst van 2006 is Jeanne Meijs door heel Nederland lezingen gaan geven over onderwerpen gerelateerd aan het boek. Er wordt gewerkt aan een cursus voor leraren om het vak Relatiekunde te integreren in het middelbare school onderwijs. Wim Veltman (oud bovenbouw leeraar aan de vrijeschool in Den Haag) bewerkte 'Eros en Fabel' tot toneelstuk voor middelbare schoolklassen en Jeanne schreef zelf een bewerking van het sprookje voor kinderen in de basisschool leeftijd, wat in de herfst uitkomt bij uitgeverij Christofoor. Al met al veel beweging op een gebied waar de samenleving van vandaag geheel mee doordrenkt is en dat velen van ons ten diepste na aan het hart gaat.

Schepping of evolutie?

Schepping of evolutie? Strijdvraag zonder strijdpunt

Gerrit Zunneberg, 71 p., Indigo/Uitg. Christofoor



door Ferdinand Amons

Al meer dan honderdvijftig jaar staat de evolutie van levende wezens en natuur ter discussie. Stamte de mens van de apen af? Waren de planten en dieren er eerder dan de mens op aarde? Is alles wat we zien in de natuur het resultaat van de schepping, of is het onderhevig aan een ontwikkeling of vormverandering? Het boek 'Schepping of evolutie? Strijdvraag zonder strijdpunt' door Gerrit Zunneberg geeft op deze prangende vragen geen antwoord, maar volgt een heel andere weg.

Het bijzondere van het boekje is, dat het de spitsvondigheden die in die langdurige strijdvraag steeds weer worden gebruikt links laat liggen; het plaatst daarentegen de tegenstelling in die opvattingen in de actualiteit van het heden. Kortgeleden nog gaf de minister van Onderwijs Maria van der Hoeven ter overweging 'Intelligent design' in het biologieonderwijs te introduceren. Op dit voorstel alleen al reageerden inzenders van krantenbrieven als waren ze door een wesp gestoken: 'Waarom wordt nu toch weer ter discussie gesteld wat al lang door iedereen als vaststaand feit wordt genomen, namelijk dat er geen schepping ten grondslag ligt aan de bonte verscheidenheid van levende vormen.' Dat de gehele natuur gedurende miljoenen jaren onderhevig is aan geleidelijke vormveranderingen – met als uiteindelijk resultaat de mens – moet langzamerhand toch geen aanleiding tot discussie meer zijn. Wie dat niet inziet is kortzichtig en onwetenschappelijk.

Daar staat tegenover dat vooral in de Verenigde Staten een hevige strijd woedt tussen creationisten en evolutionisten, geleid door respectievelijk bijbelvaste agitators en wetenschappers. In deze polariteit plaatst Zunneberg de tegenstelling tussen orthodoxe aartsconservatieven enerzijds en natuurwetenschappelijke materialistische betweters anderzijds. Het is veelbetekend hoezeer deze polaire tegenstelling actueel is, ook in de politiek. Het neoliberalisme (alles moet aan marktwerking onderworpen worden, met als resultaat 'the survival of the fittest') en de macht van de natuurwetenschap (alleen wat de zintuigen ons vertellen is waar) vieren hoogtij.

We zijn ons er gewoonlijk niet van bewust hoezeer het darwinisme de westerse cultuur tot in haar fijnste vezels doordrongen heeft en het is daarom dat de gevestigde, (neo-)conservatieve orde zich met hand en tand tegen zo'n aanval verdedigt. Aan de andere kant tonen theologen hun gebrek aan exegetisch inzicht door halsstarrig vast te houden aan een letterlijke interpretatie van de bijbel.

De schrijver weet aan te tonen dat de gangbare bijbelinterpretatoren zich er niet van bewust zijn, dat juist de taal in eminente zin onderworpen is aan veranderingen; wij denken dat men tweeduizend jaar geleden op dezelfde wijze de gesproken en geschreven taal begreep als dat nu het geval is: een enorme misvatting. Zunneberg wijst een weg om de niet-bestaande tegenstelling tussen schepping en evolutie te overwinnen, namelijk door esoterisch te leren lezen. Uitgaande van de wereldbeschouwing van de wiskundige Pythagoras en de fenomenologische denkwijze van Goethe beschrijft hij hoe een methode ontwikkeld kan worden om esoterische geschriften (waartoe de bijbel ook behoort!) op de juiste wijze op te vatten. Hij verschaft daarmee een oorspronkelijk en eigentijds perspectief om de onzalige tegenstelling tussen theologische haarkloverij en materialistische argumentatie te leren overwinnen.

Ontvangen boeken

Zinloos geweld en onderwijs - Een pleidooi voor meer ademruimte. Jan Klaasen, 92 p., Uitg. Damon Budel.

Niet primair datgene wat hij of zij vertelt, maar de persoon van de opvoeder zelf moet door het kind geloofd, erkend en aanvaard, maar bovenal onbewust waargenomen worden. Afhankelijk van deze innerlijke acceptatie kan de vonk van wat aan de orde wordt gesteld op kinderen overslaan. Deze kwaliteiten zijn in geen enkel systeem van kwaliteitszorg te organiseren.